

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РОЗВІДКИ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Албул С. В.

Метою статті є теоретичний аналіз сучасного стану організаційно-правових засад функціонування розвідки в Україні та розроблення пропозицій щодо її вдосконалення. Досліджено сутність та організаційно-правові засади функціонування розвідки в Україні. Проведено аналіз положень чинного законодавства у сфері функціонування розвідки. З урахуванням зарубіжного досвіду, аналізу внутрішніх та зовнішніх загроз для національної безпеки держави зроблено висновки щодо необхідності вдосконалення напрямів функціонування розвідки в Україні.

Автор зазначає, що характер безпекового середовища унаслідок розширення спектру викликів і загроз, збройної агресії російської федерації висуває нові вимоги до системи забезпечення національної безпеки України й потребує її вдосконалення. Чинне законодавство, детально регламентуючи організаційні засади функціонування розвідки в Україні, суттєво звужує розвідувальний потенціал оперативних підрозділів Національної поліції України. Ефективна протидія злочинності, особливо її організованим формам, неможлива без розуміння тих процесів, які відбуваються у злочинному середовищі. У зв'язку із цим правоохоронні органи стикаються з необхідністю з'ясування умов формування та існування організованих злочинних формувань, вибраних ними механізмів учинення злочинів, ролі участі у цьому процесі кожного учасника злочинного угруповання, руху тіншових та легальних фінансових потоків, які є підґрунтям існування цих угруповань або, навпаки, предметом їхніх злочинних інтересів, функціонування інфраструктури організованої злочинності тощо. Якщо раніше під забезпеченням національної безпеки передбачався виключно захист території від зовнішніх загроз, то сьогодні включає в себе захист населення від насилля, породженого всередині держави, та й захист самої держави від кримінальних за формою та змістом внутрішніх загроз. У зв'язку із цим наголошено, що актуалізація окремого і важливого правоохоронного напрямку - кримінальної розвідки є очевидною та своєчасною.

Ключові слова: розвідка, розвідувальна діяльність, розвідувальне співтовариство, розвідувальні органи, національна безпека, оборона.

Albul S. V. Organizational and legal bases of intelligence functioning in Ukraine: theoretical aspects

The purpose of the article is a theoretical analysis of the current state of organizational and legal framework for the functioning of intelligence in Ukraine and the development of proposals for its improvement. The essence and organizational and legal bases of intelligence functioning in Ukraine are studied. An analysis of the provisions of current legislation in the field of intelligence. Taking into account foreign experience, analysis of internal and external threats to national security, conclusions were made on the need to improve the functioning of intelligence in Ukraine.

The author notes that the nature of the security environment, due to the expanding range of challenges and threats, the armed aggression of the Russian Federation makes new demands on the national security system of Ukraine and needs to be improved. The current legislation, regulating in detail the organizational principles of intelligence in Ukraine, significantly narrows the intelligence potential of operational units of the National Police of Ukraine. Effective counteraction to crime, especially its organized forms, is impossible without understanding the processes that take place in a criminal environment. In this regard, law enforcement agencies are faced with the need to clarify the conditions of formation and existence of organized criminal groups, their chosen mechanisms for committing crimes, the role of each member of the criminal group, the movement of shadow and legal financial flows. groups or, conversely, the subject of their criminal interests, the functioning of the infrastructure of organized crime, etc. Previously, national security provided only for the protection of the territory from external threats, but now it includes the protection of the population from domestic violence and the protection of the state itself from criminal threats in the form and content of internal threats. In this regard, it was emphasized that the actualization of a separate and important area of law enforcement - criminal intelligence, is obvious and timely.

Key words: intelligence, intelligence activities, intelligence community, intelligence agencies, national security, defense.

Постановка проблеми та її актуальність. В умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації (з *маленької літери*. - С.А.) забезпечення національної безпеки України, тобто захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів держави від реальних та потенційних загроз [6], неможливі без функціонування розвідки. Своєю чергою, реалізація основних завдань щодо своєчасного забезпечення споживачів розвідувальною інформацією, сприяння реалізації національних інтересів України, а також протидії зовнішнім загрозам національній безпеці України, безумовно, залежить від належної організації та правового забезпечення розвідувальної діяльності, що підтверджує актуальність наукового аналізу організаційно-правових засад функціонування розвідки в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За різні часи теоретичні та практичні аспекти правових та організаційних засад розвідувальної діяльності досліджувалися вітчизняними науковцями: А. Бароніним, А. Галючком, М. Грібовим, В. Добровольським, А. Кузьменком, В. Леоновим, М. Маломужем, Д. Музиченком, Д. Никифорчуком, С. Пик, С. Пічкуреном, І. Проценком, М. Саакяном, В. Семіновим, О. Скрипником, В. Черниш та ін. Грунтовні праці з теорії розвідки стали результатами наукових доробок зарубіжних учених: Д. Макнамари, А. Даллеса, К. Мелтона, В. Плетта, М. Петерсона, М. Ронге, Р. Хілсмана. Разом із тим, урахувавши суттєві зміни у правовому регулюванні, теоретичні засади розвідувальної діяльності в Україні, безумовно, потребують подальшого наукового розроблення, що актуалізує вибраний нами предмет дослідження. Виходячи з вищевикладеного, метою цієї статті є теоретичний аналіз сучасного стану організаційно-правових засад функціонування розвідки в Україні та розроблення пропозицій щодо її вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. У сучасній науковій літературі термін «розвідка» трактується достатньо різнопланово. Зокрема, під розвідкою розуміють: збирання відомостей про супротивника, у мирний час - за допомогою військових агентів, шпигунів, карт, планів, статистичних даних і т. ін., у воєнний час - за допомогою дезертирів, полонених, шпигунів; обстеження будь-чого зі спеціальною метою; діяльність розвідувальних підрозділів [2, с. 35; 8, с. 12]; сукупність заходів для збирання даних про існуючого чи вірогідного супротивника, територію та ін.; державний орган (система органів) або окремих підрозділ держав-

ного органу, якому законодавець надав державно-владні повноваження на здійснення розвідувальної діяльності [5, с. 96]; збирання відомостей про оперативну обстановку [3].

Новели у правовому регулюванні функціонування розвідки в Україні пов'язані з прийняттям у 2020 р. Закону України «Про розвідку». При цьому саме вказаний правовий акт регламентує й основні організаційні засади розвідувальної діяльності. Зокрема, Закон України «Про розвідку» визначає поняття, основні завдання та функції розвідки; загальні засади функціонування розвідки; порядок організації та здійснення розвідувальної діяльності; правовий статус співробітників розвідувальних органів України, особливості їх прийняття на службу (роботу), проходження та звільнення із служби (роботи) у цих органах; регламентує питання соціального і правового захисту співробітників розвідувальних органів та осіб, залучених до виконання розвідувальних завдань; фінансового та матеріально-технічного забезпечення розвідки; щодо інформації про розвідувальні органи та розвідувальну діяльність, захисту сил і засобів розвідки; особливостей здійснення демократичного цивільного контролю за розвідкою [7].

Чинне законодавство надає комплексне поняття розвідки як організаційно-функціонального поєднання розвідувальних органів та діяльності, яку вони здійснюють самостійно або у взаємодії між собою та з іншими суб'єктами розвідувального співтовариства з метою забезпечення національної безпеки і оборони України [7].

Основними завданнями розвідки є: своєчасне забезпечення споживачів розвідувальною інформацією; сприяння реалізації національних інтересів України; протидія зовнішнім загрозам національній безпеці України у визначених законом сферах. Споживачами розвідувальної інформації є: Президент України, Голова Верховної Ради України, голова та члени Комітету Верховної Ради України, до предмета відання якого віднесено питання забезпечення контрольних функцій Верховної Ради України за діяльністю органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, правоохоронних органів спеціального призначення та розвідувальних органів, Прем'єр-міністр України, члени та Секретар Ради національної безпеки і оборони України, а також визначені Президентом України інші складники сектору безпеки і оборони України, яким у встановленому законодавством порядку надається розвідувальна інформація [7].

Із метою ефективного виконання завдань розвідки в Україні функціонує розвідувальне спів-

товариство, суб'єктами якого є: координаційний орган із питань розвідки; розвідувальні органи; Служба безпеки України; визначені РНБО України інші складники сектору безпеки і оборони, що залучаються розвідувальними органами до виконання розвідувальних завдань та посилення розвідувальних спроможностей держави [7].

Сьогодні в Україні до розвідувальних органів належать: Служба зовнішньої розвідки України; розвідувальний орган Міністерства оборони України; розвідувальний орган центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону [7; 9, с. 189]. Здійснення розвідувальної діяльності іншими державними органами, військовими формуваннями, підприємствами, установами, організаціями будь-якої форми власності або фізичними особами забороняється, крім проведення розвідувальних заходів та здійснення спеціальної розвідки іншими суб'єктами розвідувального співтовариства у випадках, передбачених цим Законом.

Розвідувальні органи на виконання основних завдань розвідки: здійснюють добування, аналітичне опрацювання, оброблення і надання споживачам розвідувальної інформації; проводять заходи з метою сприяння реалізації національних інтересів України, забезпечення безпеки та участі у формуванні і реалізації державної політики у визначених законом сферах, посилення обороноздатності держави, економічного та науково-технічного розвитку; виявляють та визначають ступінь зовнішніх загроз національній безпеці України, у тому числі у кіберпросторі, життю, здоров'ю її громадян та об'єктам державної власності за межами України, організують і проводять спеціальні (активні) заходи щодо таких загроз та з протидії іншій діяльності, що становить зовнішню загрозу національній безпеці України; беруть участь у забезпеченні безпеки закордонних дипломатичних установ України; сприяють спеціально уповноваженому органу державної влади у сфері контррозвідувальної діяльності у здійсненні контррозвідувального забезпечення закордонних дипломатичних установ України, безпеки співробітників цих установ та членів їхніх сімей у державі перебування, відряджених за кордон громадян України, які обізнані у відомостях, що становлять державну таємницю, а також охороні державної таємниці у цих установах; беруть участь у боротьбі з тероризмом, протидії розвідувально-підривної діяльності проти України, транснаціональній організованій злочинності та іншій злочинній діяльності, що становлять

зовнішню загрозу національній безпеці України; беруть участь у заходах державного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання, зокрема з метою запобігання та протидії розповсюдженню зброї масового знищення і засобів її доставки, незаконному обігу товарів військового призначення та подвійного використання; забезпечують власну безпеку; здійснюють співробітництво з компетентними органами іноземних держав, міжнародними організаціями; здійснюють інші визначені законом функції з метою забезпечення національної безпеки України [4, с. 73; 7].

За нашим переконанням, для усвідомлення організаційно-правових засад функціонування розвідки в Україні, доречно, проаналізувати організаційні аспекти діяльності її окремих суб'єктів. Служба зовнішньої розвідки України здійснює розвідувальну діяльність у зовнішньополітичній, економічній, військово-технічній, науково-технічній, інформаційній, екологічній сферах, сфері кібербезпеки. При цьому СЗР України в межах компетенції може залучати до виконання розвідувальних завдань інших суб'єктів розвідувального співтовариства [7].

Своєю чергою, розвідувальний орган Міністерства оборони України здійснює розвідувальну діяльність у воєнній сфері, сферах оборони, військового будівництва, військово-технічній та кібербезпеки. Суб'єктами системи воєнної розвідки є такі складники розвідувального співтовариства: 1) розвідувальний орган Міністерства оборони України, який є головним органом управління в системі воєнної розвідки; 2) органи військового управління розвідки і військові частини розвідки Збройних Сил України, які здійснюють діяльність із метою розвідувального забезпечення застосування Збройних Сил України; 3) Сили спеціальних операцій Збройних Сил України, які здійснюють спеціальну розвідку в інтересах підготовки та проведення операцій військ (сил) оборони та спеціальних операцій [7].

Розвідувальний орган центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, здійснює розвідувальну діяльність у сфері безпеки державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні.

В Україні загальне керівництво розвідувальними органами здійснює Президент України. Саме Президентом України визначаються пріоритетні завдання розвідувальним органам на поточний рік з урахуванням сфер їхньої діяльності, характеру

зовнішніх загроз національній безпеці, у тому числі на основі пропозицій координаційного органу з питань розвідки. Довгострокове планування розвідувальної діяльності здійснюється на основі Національної розвідувальної програми. Своєю чергою, безпосереднє керівництво розвідувальними органами здійснюють їх керівники, які призначаються на посаду і звільняються з посади Президентом України. Керівники розвідувальних органів забезпечують виконання пріоритетних завдань шляхом визначення розвідувальних та інформаційних завдань, організації та забезпечення належної взаємодії цих органів між собою та з іншими суб'єктами розвідувального співтовариства, залученими до виконання таких завдань.

Відповідно до чинного законодавства, розвідувальні органи для здійснення вищевказаних функцій можуть організовувати та проводити розвідувальні заходи. При цьому розвідувальні органи для виконання завдань та здійснення функцій проводять розвідувальні заходи за межами України та мають право проводити розвідувальні заходи з території України, якщо вони безпосередньо пов'язані із здійсненням розвідувальної діяльності за межами України або спрямовані на здобування розвідувальної інформації, що має джерело походження за межами України. Примітно, що порядок організації і проведення розвідувальних заходів визначається розвідувальними органами. Разом із тим розвідувальні заходи не можуть організовуватися і проводитися для вирішення завдань кримінального провадження [7].

Окрім цього, розвідувальні органи мають право: створювати структурні, у тому числі територіальні, підрозділи в межах загальної (граничної) чисельності та відповідно до визначеної Президентом України організаційної структури, а також заклади, установи; використовувати умовні найменування; відкривати та використовувати рахунки в національній та іноземній валютах у банках та інших фінансових установах; використовувати співробітників під прикриттям; утворювати, реорганізовувати та ліквідувати структури прикриття, використовувати та відчувувати кошти та майно, набуті в результаті їхньої діяльності; виготовляти та використовувати засоби прикриття; здійснювати конфіденційне співробітництво з особами; здійснювати у визначеному законодавством порядку контрольоване (під оперативним контролем) пересування осіб та/або контрольоване (під оперативним контролем) переміщення предметів через державний кордон України; здійснювати опитування осіб, у тому числі з використанням

технічних засобів реєстрації реакцій людини; платно або безоплатно використовувати на договірних засадах службові приміщення, транспортні засоби та інше майно підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності, а також за згодою окремих осіб, у тому числі на договірних засадах, належні їм жилі та нежилі приміщення, транспортні засоби та інше майно; здійснювати перевірку осіб у зв'язку з призначенням на посади в розвідувальних органах або залученням до конфіденційного співробітництва з ними, здійснювати обробку персональних даних цих осіб та їх близьких родичів; здійснювати перевірку громадян України з числа співробітників під прикриттям та залучених до конфіденційного співробітництва осіб з метою надання їм доступу до конкретної (обмеженого змісту) секретної інформації та/або розвідувальної таємниці, ознайомлення з якими є необхідним для виконання цими органами покладених на них завдань, незалежно від наявності в таких громадян допуску до державної таємниці; здійснювати спеціальне оброблення інформації з відкритих джерел, інформаційних систем, обліків, реєстрів, баз даних; уживати заходів щодо технічного, криптографічного та інших видів захисту інформації, протидії технічним розвідкам; здійснювати обробку персональних даних співробітників розвідувальних органів та осіб, залучених до конфіденційного співробітництва; користуватися послугами експертів та консультантів, у тому числі фахівців інших органів, підприємств, установ, організацій будь-якої форми власності на платній і безоплатній основі; створювати і використовувати інформаційні, інформаційно-телекомунікаційні системи та оперативні обліки для забезпечення розвідувальної діяльності; виступати замовниками науково-дослідних, дослідно-конструкторських та інших робіт, зокрема з розроблення і виготовлення технічних засобів розвідки, озброєння, боєприпасів, військової та спеціальної техніки, необхідних для здійснення розвідувальної діяльності, спеціальних технічних засобів, проводити їх випробування та дослідну експлуатацію; створювати, закуповувати, програмувати, модернізувати, пристосовувати і застосовувати технічні засоби розвідки, озброєння, боєприпаси, військову та спеціальну техніку, спеціальні технічні засоби; отримувати у встановленому законодавством порядку інформацію від державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій будь-якої форми власності, у тому числі шляхом безпосереднього доступу до їх інформацій-

них, довідкових систем, обліків, реєстрів, банків або баз даних тощо; залучати в установленому порядку інших суб'єктів розвідувального співтовариства до виконання розвідувальних завдань; видавати нормативно-правові та інші акти щодо діяльності розвідувальних органів, розробляти, погоджувати та подавати на розгляд у встановленому законодавством порядку проекти законів, підзаконних актів із цих питань; здійснювати управління об'єктами державної власності, що належать до сфери їх управління; мати відомчу символіку, відомчі заохочувальні відзнаки, у тому числі відзнаки «Вогнепальна зброя» та «Холодна зброя»; здійснювати інші повноваження, визначені законодавством [7]. Розвідувальні органи для виконання завдань та здійснення своїх функцій можуть використовувати спеціально виготовлені речі та документи, спеціально створювати та використовувати підприємства, установи, організації, філії, інші підрозділи юридичних осіб. Засоби прикриття можуть містити повністю або частково несправжні дані або відомості про події, явища, факти [5, с. 98].

Висновки. Сьогодні характер безпекового середовища, унаслідок розширення спектру викликів і загроз, збройної агресії російської федерації висуває нові вимоги до системи забезпечення національної безпеки України й потребує її вдосконалення. Необхідно наголосити, що чинне законодавство, детально регламентуючи організаційні засади функціонування розвідки в Україні, за нашим переконанням, суттєво звужує розвідувальний потенціал оперативних підрозділів Національної поліції України [1, с. 37-38]. Ефективна протидія злочинності, особливо її організованим формам, за нашим переконанням, неможлива без розуміння тих процесів, які відбуваються у злочинному середовищі. У зв'язку із цим правоохоронні органи стикаються з необхідністю з'ясування умов формування та існування організованих злочинних формувань, вибраних ними механізмів вчинення злочинів, рольової участі у цьому процесі кожного учасника злочинного угруповання, руху тіньових та легальних фінансових потоків, які є підґрунтям існування цих угруповань або, навпаки, предметом їхніх злочинних інтересів, функціонування інфраструктури організованої злочинності тощо [1, с. 37]. Якщо раніше під забезпеченням національної безпеки передбачався виключно захист території від зовнішніх загроз, то сьогодні включає у себе захист населення від насилля, породженого середині держави, та й захист самої держави від

кримінальних за формою та змістом внутрішніх загроз. У зв'язку із цим, за нашим переконанням, актуалізація окремого і важливого правоохоронного напрямку - кримінальної розвідки є очевидною та своєчасною. Саме цей вектор безпеки має зайняти належне місце в системі розвідки в Україні.

Література

1. Албул С.В. Категорії «розвідувальна інформація» та «інформація розвідки» в оперативно-розшуковій діяльності Національної поліції України». *Економічна та інформаційна безпека: актуальні питання та інновації* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 04 листопада 2021 р. Дніпро : ДДУВС, 2021. С. 37-38.
2. Албул С.В. Методологія кримінальної розвідки: теоретико-праксеологічний дискурс. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 2. С. 34-37.
3. Кузьменко А. Розвідувальна діяльність як суспільно-політичне явище. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?i> (дата звернення: 15.05.2022).
4. Пик С.М. Розвідувальна діяльність у сучасному світі та її пріоритети. *Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини»*. 2013. Вип. 32. С. 70-76.
5. Пічкуренко С.І. Розвідувальна діяльність як складова забезпечення внутрішньої безпеки. *Бюлетень з обміну досвідом роботи МВС України*. 2010. № 184. С. 94-101.
6. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/print> (дата звернення: 15.05.2022).
7. Про розвідку : Закон України від 17.09.2020 № 912-IX. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20/print> (дата звернення: 15.05.2022).
8. Скрипник О.В. Українська розвідка. 100 років боротьби, протистоянь, звершень ; вид. 2-е, перероб. і доп. Київ : АДЕФ-Україна, 2020. 344 с.
9. Черниш В.О. Класифікація розвідувальних органів України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Вип. 3. С. 188-190.

Албул С. В.,
кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри оперативно-розшукової діяльності
Одеського державного університету
внутрішніх справ